

**ОПШТЕСТВЕНИ ДИВИДЕНДИ
НА МИГРАНТИТЕ:
ПРИМЕР СО ИСЕЛЕНИШТВОТО
ОД УКРАИНА**

Проф. д-р Алиса В. Толстокорова

Апстракт

Основната цел на овој труд е да го проучи „социјалниот трансфер“ на мигрантите и влијанието кое тие го имаат врз секојдневниот живот на семејствата од Украина кои живеат во странство. Трудот укажува дека, кога станува збор за самите мигранти, спротивно од членовите на нивните семејства, има логика да се зборува за „општествени дивиденди“ наместо за „социјални трансфери“, притоа разбирајќи ги истите како додадена општествена вредност на миграцијата во вид на непаричен капитал стекнат поради трудовата миграција: општествена, етичка, културна, образовна, лингвистичка, граѓанска и слично, а кој се користи за личен развој и добросостојба, но кој секогаш не се испраќа или се враќа дома. Трудот, исто така, ја објаснува разликата меѓу социјалните трансфери и социјалните дивиденди и укажува кои се тие социјални дивиденди и ги опфаќа: социјалните дивиденди

**SOCIAL DIVIDENDS
OF MIGRANTS:
THE CASE OF UKRAINIAN
TRANSNATIONAL MIGRATION**

Alissa V. Tolstokorova, PhD

Abstract

The key objective of this paper is to study „social transfers“ of migrants and their impact on daily life of Ukrainian transnational families. The paper argues that for migrants themselves, in contrast to members of their families, it makes sense to speak about „social dividends“ (SD) rather than „social transfers“, understanding them as an added social value of migrancy in the form of non-monetary capital earned from labour migration: social, ethical, cultural, educational, linguistic, civic, etc., used for personal development and wellbeing, but not always sent or brought back home. The paper offers rationale for the distinction between social transfers and social dividends and identifies the inventory of SD, covering personal development SD, cultural-esthetic and spiritual SD, world-view and civic

денди за личен развој, културно-есететските и духовните социјални дивиденди, граѓанските и други социјални дивиденди, социјалните дивиденди за здравиот начин на живот и дивидендите за родова еднаквост.

Клучни зборови: трудови мигранти од Украина, семејства кои живеат во странство, социјални трансфери, социјални дивиденди.

Вовед

Главна карактеристика на периодот на економски реформи во Украина е неочекуваниот пораст на економската мобилност на населението. Во деведесеттите години од минатиот век кога градежната дејност беше главната дејност за вработување на работниците од Украина во странство, миграцијата во најголем дел ја сочинуваа мажи. Во периодот од 2000 година наваму започнува бранот на женска миграција (GFK, 2007: 9) како одговор на „промените на светските пазари на трудот, особено големата побарувачка за евтина женска работна рака од сиромашните земји кои ќе ја задоволат потребата од негувателки во богатите земји“ (UN-INSTRAW, 2007: 1). Засега миграциските текови од Украина се карактеризираат со сè поголемо учество на жените, што укажува на квалитативната про-

SD, SD of healthy way of life and dividends of gender equality.

Key words: *Ukrainian labour migrants, transnational families, social transfers, social dividends.*

Introduction

The hallmark of the period of economic reforms in Ukraine is the unprecedented growth of economic mobility of the population. In 1990s, when the construction industry was the principal job placement for Ukrainian workers abroad, migratory flows were composed for the most part by males. In the years 2000, a wave of female migration started (GFK, 2007: 9) in response to a „changing labour markets globally, particularly the massive demand for cheap female labour from poor countries to fill the growing demand for caregivers in rich countries“ (UN-INSTRAW, 2007: 1). Currently, migration fluxes from Ukraine are characterized by increasing feminization, which refers rather to the qualitative change in women’s role as providers than to an increase of their

мена на улогата на жените – како некои кои придонесуваат, наместо како пораст на вкупниот број на миграција (Tolstokorova 2009 а). Според податоците од Собраниската комисија за еднакви можности во Украина, од вкупно 7 милиони Украинци кои работат во странство, 5 милиони се жени (Parlamentski Sluhannya 2006). Сепак, според проценките на експертите, уделот на жените во вкупната миграција од Украина варира помеѓу 35,4% и 50,5% (Markov 2009). Во регионите од западниот дел од државата кои се поблиску до ЕУ, особено преовладува женскиот удел во вкупната миграција. Во областа Транскарпатија уделот на жени во вкупната миграција е 43,9% (Kychak 2011), во областа Тернопил – 51,4%, додека во главниот град Тернопил, во истата област, изнесува до 62,5% (Shushpanov 2009)¹.

Големиот одлив на жени и нивната работа во странство има сериозни импликации не само врз нивниот живот, туку и врз социјалниот и емотивниот живот на семејствата и децата кои ги оставаат. Ова ја објаснува *социјалната релевантност* на актуелното родово-засновано истражување во врска со општествената димензија на миграцијата во Украина. *Главната цел* на овој труд е да ги проучи „социјални-

numbers among migrants (Tolstokorova 2009 а). According to the data of the Parliamentary hearings on issues of equal opportunities in Ukraine, out of around 7 million of the total stock of Ukrainians working abroad, 5 million are women (Parlamentski Sluhannya 2006). Yet, by experts' assessments the share of women in Ukrainian migration flows range between 35.4 % and 50.5% (Markov 2009). In West-border regions adjacent to the EU, feminization of migration flows is especially prominent. In the Transcarpathian oblast the share of females in the total of migrants constitutes 43.9% (Kychak 2011), in the Ternopil oblast – 51.4%, while in the oblast's capital Ternopil town – as much as 62.5% (Shushpanov 2009)¹.

The massive outflow of women to earnings abroad has adverse implications both on their own lives and on social and emotional well-being of their families and children left behind. This explains the *social relevance* of current gender-based research on the social dimension of migrancy and transnationalism in Ukraine. The *main goal* of the paper is to study the „social dividends of migrants“ through a gender lens, to identify their inventory and to ana-

¹ За повеќе информации, види: Tolstokorova (2012 а).

¹ See for more details on this issue at: Tolstokorova (2012 а).

те дивиденди на мигрантите“ преку родовата призма, да го утврди нивниот број и состав и да ја анализира нивната улога во секојдневната работа на жените и мажите мигранти од Украина, како и на нивните семејства кои остануваат дома.

Методологија на студијата: Овој труд користи мешовит метод во проучувањето на социјалните аспекти на миграцијата. Канцелариската работа се состоеше во анализа на секундарните извори за предметната материја, како и медиумски извештаи. Теренското истражување беше спроведено на повеќе места и тоа во урбаните подрачја во Украина кои се најмногу засегнати со миграцијата. Тоа се состоеше од спонтано набљудување, полуструктурирани интервјуа и дискусии во фокусни групи составени од мигранти повратници и членови на нивните семејства. Беа анкетирани 29 жени и 12 мажи од различна возраст. Процесот на интервју започна со контактирање на мигрантите и нивните семејства по што најчесто следеше ефектот на снежна топка, т.е. метод на утврдување на примерок во кој новите анкетирани беа контактирани од претходно анкетирани. Исто така, имаше и повремени средби во различни средини со мигрантите или членовите на нивните социјални мрежи – на пример: во редовите пред амбасадите, во авион, во просторите за чекање на аеродромите или

lyze their role in daily practices of Ukrainian migrant women and men as well as the families they have left behind.

Methodology of the study: The current paper uses a mixed-method approach to the study of the social aspect of migrancy. The desk work covered the analysis of secondary sourced on the subject-matter of the study and a media overview. A multi-sited field research was carried out in urban areas of Ukraine highly affected by labour migration. It included a non-participant observation, semi-structured interviews and focus group discussions with returnee migrants and members of their families. The group of responders included 29 females and 12 males of various age groups. The interviewing process started with existing contacts with migrants and their families and in many cases followed with a snowball sampling method whereby new respondents were contacted through preceding respondents. However, occasional meetings in various social contexts with migrants or members of their social networks were also welcome, for instance in embassy lines, on board of a plane, at airports lounges or in airport shuttle buses during the author's international travels. The names of responders were changed

во шатл-автобусите, тогаш кога авторот на овој труд патуваше на меѓународни дестинации. Имињата на анкетираниите се изменети со цел запазување на нивната приватност. Неформалното набљудување се состоеше од неформални разговори со членовите на социјалната мрежа на мигрантите, и тоа: јавните службеници и социјалните работници задолжени за работа со семејствата на мигрантите, училишната администрација, бизнисмените на локалните заедници кои претставуваат значаен фактор кај семејствата на мигрантите.

„Социјални дознаки“ и „социјални дивиденди“²

Концептот на *социјални дознаки* е воведен од страна на Пеги Левит (Peggy Levitt) и означува „идеи, однесувања, идентитети и социјален капитал кој мигрантите ги пренесуваат во нивните домашни заедници“, вклучувајќи тука и „идеи за демократија, здравство и организирање на заедницата“ (Levitt, 2004). Сепак, работата на овој проект покажа дека ваквата дефиниција на

to maintain the privacy of migrants. Non-participant observation covered informal conversations with members of migrants' social networks: civil servants and social workers responsible for the work with migrant families, school administrations, businessmen and other members of local communities with high share of migrants' households.

„Social remittances“ vs „social dividends“²

The concept of „*social remittances*“ (SR) was coined by Peggy Levitt to designate „the ideas, behaviors, identities, and social capital that migrants export to their home communities“ including „ideas about democracy, health, and community organization“ (Levitt, 2004). Yet, the work for this project showed that the definition of this concept invites a critical approach since it does not

² This paper focuses exclusively on non-monetary (social) remittances and dividends of migrants. The issue of fiscal remittances to Ukraine and their impact on family wellbeing, particularly during the global financial downturn is discussed in more details at: (Tolstokorova, 2010 a; Tolstokorova, 2012 b).

² This paper focuses exclusively on non-monetary (social) remittances and dividends of migrants. The issue of fiscal remittances to Ukraine and their impact on family wellbeing, particularly during the global financial downturn is discussed in more details at: (Tolstokorova, 2010 a; Tolstokorova, 2012 b).

овој концепт бара критички осврт бидејќи не опфаќа важни аспекти од функционирањето и користењето на мигрантските непарични бенефиции стекнати во странство. Ова бара повторното разгледување на оваа дефиниција да опфати некои аспекти кои претходно не биле земен предвид, па затоа, иако авторите на концептот прават разлика помеѓу „индивидуалните“ и „колективните“ дознаки (Levitt, Lamba-Nieves, 2011) се имплицира дека овие два подвиди на социјални дознаки се насочени кон изворните општества на мигрантите, со што ефектот од социјалните дознаки е најмногу присутен кај примателите на овие трансфери, кои обично се семејства во странство, локални заедници, па дури и држави ако станува збор за: нови вештини, технологии, умевање, норми и стандарди на работна етика, и слично, кои се инвестираат во домашните економии. Кога станува збор за самите мигранти, т.е. оние кои можат да заработат и да испратат или да донесат дома парични и општествени бенефиции акумулирани во странство, овој концепт тешко дека може да се примени со оглед на тоа што тие имаат бенефиции не од финансискиот и социјален капитал кој го пренесуваат дома, туку од оние кои тие самите ги поседуваат, како и преку процесот на нивно заработување, акумулирање

cover important aspects of functioning and use of migrants non-monetary gains earned abroad. This required a revision of this notion to include some of its dimensions not conceptualized earlier. Thus, although the authors of the concept draw a distinction between „individual“ and „collective“ remittances (Levitt, Lamba-Nieves, 2011) it is implied that both of these SR subtypes are targeted at the source societies of migrants. Hence, the effect of SR applies mainly to recipients of these transfers, such as transnational families, local communities, even states if it is about skills, technologies, know-how, norms and standards of work ethics etc, invested into home economies. However, in reference to migrants themselves, i.e. those who earn and remit or bring back home their monetary and social accumulations made abroad, this concept can hardly apply as they do not from financial and social capitals transferred back home, but from those they own themselves, as well as from the process of earning, accumulation and use. For that matter in regard to the migrants themselves, in contrast to their families, it makes sense to apply the concept of „social dividends“ (SD) of migrancy and transnationalism, understanding them as an added value of migratory experience in the form of individual non-material accumulations: social, ethic, cultural

и користење. Во таа смисла, кога станува збор за самите мигранти, спротивно од нивните семејства, има смисла да се примени концептот на „социјални дивиденди“ за миграцијата, разбирајќи ги како додадена вредност на мигрантското искуство во вид на индивидуални нематеријални акумулации: социјален, етички, културен и естетски, образовен, граѓански капитал, итн., кој го користат мигрантите со цел за нивен личен развој и добросостојба.

Постојат повеќе причини за дистинкцијата помеѓу социјалните дознаки и социјалните дивиденди. Најпрвин, има докази дека индивидуалните социјални придобивки на мигрантите (како што се новите егзистенцијални вредности и погледи на светот, норми на однесување, стандарди и ставови стекнати врз основа на меѓународното искуство) секогаш не се прифатени и добродојдени дома и истите понекогаш може да бидат одбиени како туѓи од локалните заедници на мигрантите кои се враќаат. Една жена која беше интервјуирана за весникот „Кредо“ во Украина, ова го искоментира на следниот начин:

„Враќањето дома кај семејството претставува ново искуство на меѓународната реалност во која ние сме веќе навикнати да живееме, во која сме виделе подобар живот, но тоа нашите роднини не го разбираат најдобро. Тие мислат

and esthetic, educational, civic capital, etc. used by migrants for the benefit of their personal development and wellbeing.

There is an array of reasons underpinning the rationale behind the distinction of SR from SD. Firstly, there is evidence that individual social gains of migrants such as new existential values and world-views, behavioral norms, standards and attitudes acquired due to international experience are not always welcome at home and sometimes may even be rejected as alien to local communities of returnee migrants. A woman, interviewed by a Ukrainian newspaper „Credo“, commented this in the following way:

«The return back home, to the family, is enriched with new experience of international realities, wherein we have already been accustomed to live, where we have seen better life, but our relatives do not understand that, they think we just want to command them<...> Thence are all our quarrels and collisions (Ryzhan, 2011).

Therefore, the non-material resources of migrants, despite being transferred back home can not be regarded as SR insofar as they often have no recipient or the recipient is unreachable. This is particularly relevant to women whose personal eth-

дека сакаме да им командуваме... Заради тоа доаѓа до кавги и недо разбирања“ (Ryzhan, 2011).

Тоа значи дека нематеријалните ресурси на мигрантите и покрај тоа што биле пренесени дома, не може да се сметаат како социјални дознаки бидејќи тие или немаат примател или примателот не може да биде пронајден. Ова особено е случај за жените чишто лични етички стандарди за миграцијата имаат тенденција да еволуираат во насока на поголема родова еднаквост и поголема само доверба како жени. Сепак, ваквиот развој на настаните многу ретко го прифаќаат нивните семејства дома, кои немаат искуство кое е поинакво од традиционалната родова улога. Ова е потврдено и од експертите со кои беше разговарано:

„Кога станува збор за руралните средини, главниот проблем кај нив, за жал, е што жената го загубила својот авторитет и својата почит за семејството. На село таа работи многу напорно, а сега мора да замине во странство каде што гледа сосема различни можности за себе. Ова е причината зошто таа не сака да се врати дома, во истата ситуација. Станува збор за ефектот на еманципацијата и ова е една од причините зошто се распаѓаат семејствата – затоа што таа не сака да се врати во оние услови во кои немала никакво претходно

ical standards in migrancy tend to evolve in the direction of greater gender equality and higher self-esteem as females. However, these progressive developments are rarely welcome in their families left behind, who have no experience beyond the traditional gender order. This was confirmed by interviewed experts:

„When we speak about a village, the main problem is that regrettably, women have lost their authority, respect in the family. In the village she works hard, because you know the situation. And now she can leave abroad, where she is approached in a different manner. And this is why she does not want to go back to the same situation at home. It's an empowering effect, you see. This is one of the reasons for failure of families - she doesn't want to go back to a situation of powerlessness. Upon her return home she will teach her daughter that it is possible to have a different life, to have higher life standards. She does not want her daughter to be treated the same way as she had been treated by her husband“ (Expert, a director of a think-tank on migration and diaspora):

Therefore, gender dividends of women acquired in migrancy are seldom transferred back home successfully as a result of absence of social demand and lack of proper

влијание. Затоа што, откако ќе се врати, како ќе ја учи својата ќерка дека е можно да се живее и поинаков живот, да се има повисок животен стандард. Таа не сака нејзината ќерка да биде третирана на ист начин како што таа била третирана од својот сопруг“ (експерт, директор на тинк-тенк за миграција и дијаспора).

Оттука, родовите дивиденди на жената стекнати преку миграцијата успешно се пренесуваат дома како резултат на отсуство во општествената побарувачка за нив и непостоење соодветни услови за нивно социјално инвестирање.

Втора работа, разликата помеѓу социјалните дознаки и социјалните дивиденди е неопходна од аспект на зголемување на трансформацијата на трудовата миграција од Украина од краткотраен обид, во постојана миграција (IDSR NASU, 2006: 160), и покрај подготовеноста на повеќето мигранти еден ден да се вратат дома (Chaloff, Eisenbaum, 2008). Ова значи дека има сè повеќе луѓе кои формално ќе го зачуваат своето украинско државјанство, но кои, реално, живеат во странство многу години и тоа најчесто со своите семејства и се добро интегрирани во тамошните општества. Оваа тенденција се зголеми откако Владата на Украина склучи повеќе билатерални договори со некои од овие држави. Така што, зголемениот удел на тру-

background for their social investment.

Secondly, it is necessary to make a distinction between SR and SD in order to encourage the transformation of Ukrainian labour migration from a short-term venture to permanent emigration (IDSR NASU, 2006: 160), despite the willingness of many migrants to come back home one day (Chaloff, Eisenbaum, 2008). This means that there is an increase of people who while formally safeguarding Ukrainian citizenship they continue to live abroad for many years, often with their families, being well integrated into their recipient societies. This tendency gained strength after the government of Ukraine had arranged a number of bilateral agreements with some recipient states. Hence, an increasing share of Ukrainian labour migrants do not remit their earnings back home, but spend them in the countries of work.

Thirdly, the rationale behind the distinction of SD as a concept in its own right is that some kinds of SD, as for instance professional and social skills secured on the labour market of hosting societies, are not necessarily demanded by national economies and for that matter are not being transferred back home. This is particularly true given that

довата миграција од Украина не ги враќа парите кои ги заработиле назад во државата, туку ги троши во земјите во кои работи.

Трета работа, причината за дистинкција помеѓу социјалните дивиденди како концепт е што некои видови на социјални дивиденди (како што се, на пример, професионалните и социјални вештини стекнати на пазарот на трудот во тие држави) секогаш не се бараат од националните економии и поради тоа истите не се пренесуваат дома. Ова е така имајќи го предвид фактот дека повеќето мигранти работат во услови на намалена побарувачка за професионални вештини и намалена општествена мобилност. Од овие причини, тие често не се мотивирани да го имплементираат дома професионалниот и социјален капитал кој го стекнале во текот на работата. На пример, ова може да се однесува на јазикот научен во земјите во кои работат. Можно е за мигрантите од Украина кои знаат: португалски, шведски, норвешки, грчки или турски, да најдат начини овие јазични вештини да ги применат во својата матична земја (особено во малите места и селца во Украина). Од овие причини, ваквите видови на социјални дивиденди само повремено се пренесуваат назад дома и служат најмногу за личен интелектуален развој.

Истото ова важи и за некои стручни вештини кои биле стекнати во

most migrants work in conditions of professional deskilling and downward social mobility. For that matter they often have no motivations to implement at home the professional and social capital they acquired while working abroad. This may refer, for example, to language acquisition in hosting societies. It is obvious that it might be challenging to Ukrainian migrants who are in command of national languages of Portugal, Czech Republic, Norway, Greece or Turkey to find possibilities to use their linguistic skills at home, especially in Ukrainian small towns and villages. This is why these kinds of SD seldom are transferred back home and serve mainly for personal intellectual development of language learners. This also refers to some professional skills acquired abroad. For example, a responder Michael, a former cook on a sea boat who later worked as a cook in a team of Ukrainian construction workers in Portugal, intimated that during his work in the country he mastered the secrets of Portuguese culinary art, which he enjoyed a lot. Upon returning to Ukraine he hoped to use his experience by starting a small restaurant of Portuguese cuisine. Yet, his dream could not come true because in addition to unfavorable climate for small business in Ukraine,

странство. На пример, анкетираниото лице Михаил, поранешен готвач на брод, кој потоа работел како готвач во тимот на украинските градежни работници во Португалија, одговори дека за време на работата во странство успеал да ги совлада тајните на португалската кујна. По враќањето во Украина се надевал дека ќе го имплементира ваквото искуство така што ќе отвори португалски ресторан, но неговиот сон немаше шанса да се оствари заради неповолната клима за мали бизниси во Украина, т.е. немањето побарувачка за вакво нешто во неговиот роден град во кој тој подоцна се вратил. Уште еден пример за неуспешен обид за инвестирање на социјалните дивиденди дома е приказната објавена во списанието „Украинска недела“ од информатичкиот експерт Александар, кој по пет години работа за информатичка фирма во Лондон, се вратил назад во Киев и започнал сопствен информатички бизнис. Набргу потоа, за жал, обесхрабрен од реалноста во Украина за отворање на сопствен бизнис, ја затворил фирмата и се вратил назад во Велика Британија да работи како просечен информатичар (Makoviy, Teren, 2012):

„Додека работев во странство се стекнав со ново искуство не само како информатичар, туку и како менаџер и одлучив тоа да го преточам во пракса така што ќе отворам сопствена компанија за

there was no demand for this kind of offer in his small natal town. Another instance of an unsuccessful attempt of SD investment at home is a story told to „Ukrainian Week“ magazine by an ICT expert Alexander, who after five years of work at an ICT company in London came back to Kyiv and started his own ICT business. Very soon, becoming embarrassed by „Ukrainian way of making business“, he left his private enterprise and went back to the UK to work as an average ICT technician (Makoviy, Teren, 2012):

«While working abroad I gained new experience not only as an ICT expert, but as a manager as well and made my mind to put it to practice by starting my own company for software development. The sum of \$100 thousand earned in the UK was sufficient to set up a company with \$50 mln income per year. Yet, three months ago some „bad guys“ who came from „You-know-who“ and offered a „perfect“ deal: 80% of the business had to go to „you-know-who“, and they allowed the managerial functions and the remaining 20% of income to me“.

Alexander, being used to adequate appreciation of his skills, rejected this proposal together with the problems which the „civilized raiders“ started to craft, having all his hardware

програмирање на софтвер. Сто-те илјади долари заработени во Велика Британија беа доволни оваа фирма да прерасне во фирма којашто ќе заработува околу 50 милиони долари секоја година. За жал, пред три месеци дојдоа некои „лоши момчиња“ и ми дадоа „совршена“ понуда: 80% од фирмата да премине во нивни раце, додека за себе можев да ја задржам само раководната функција и остатокот од 20% од приходите”.

Александар го одби ваквиот предлог, по што следеа и дополнителни проблеми – целиот негов хардвер и опрема беа конфискувани од даночната полиција, со што - социјалниот капитал заработен од Александар за време на неговиот ангажман во странство воопшто не бил применет во Украина и истиот никогаш не се развил во социјална дознака, туку ја задржал својата вредност во вид на социјални дивиденди кои се имплементирале во земјата каде што работел.

Сите овие фактори се причина за разграничување помеѓу „социјалните дивиденди на мигрантите“ како засебен концепт и поинаков од оној на „социјални дознаки“ или „социјални трансфери“, применувајќи го на нивниот социјален капитал кој го користат трудовите мигранти било во земјите во кои работат, или по враќањето дома.

and appliances confiscated by the tax police. In this way the social capital Alexander had earned during his international employment, was not mediated to Ukraine and has never developed into social remittances, but preserved its value in the form of social dividends implemented in the country of work.

All these factors lay down the rationale for distinguishing „social dividends of migrants“ as a concept in its own right, as different from that of „social remittances“ or „social transfers“, applying it to their social capital used by labour migrants either in countries of work or upon return back home.

Видови социјални дивиденди

Во Украина, мигрантите се сметаат како еден вид „мисионери“ на пазарните идеи, носители на идеите на претприемништвото, пионери на меѓународните пазари на трудот, кои претставуваат „класа која создава“, социјална и професионална група која по некое време би можела да биде инкорпорирана во растечката повеќедимензионална средна класа во Украина (Europe Without Barriers, 2011: 14). Социо-културниот и граѓански капитал на овој дел од населението, стекнат во земјите на работа, има своја сопствена социјална вредност за општеството и заслужува фокусирано истражување, адаптација и имплементација за бенефит на сите.

Анализата на резултатите од теренското истражување во рамките на овој проект, овозможи идентификување на следните категории на социјални дивиденди стекнати од Украинците кои работеле во странство:

Социјални дивиденди за личен раст - светлина, надеж во царството на темнината.

Во текот на теренското истражување ги прашавме нашите испи-

Inventory of social dividends

In Ukraine, migrants are regarded as a sort of market idea missionaries, entrepreneurship idea bearers, pioneers on international labour markets who constitute a „class forming“ social and professional group to be incorporated after a while into the emerging multi-dimensional Ukrainian middle class (Europe Without Barriers, 2011: 14). The socio-cultural and civic capital of this cohort of the population, acquired in the countries of work, decidedly has its own social value for the society and deserves focused research, adaptation and implementation for the benefit of all.

The analysis of field research findings for this project enabled the identification of the following categories of SD acquired by Ukrainians due to migratory experience:

Social dividends of personal growth: rays of hope in the kingdom of darkness

During the field research we asked our responders about the positive cognitive and instructive effect of their migratory experience on their personal development. One interviewee, a talented female journalist and

таници за позитивните когнитивни и инструктивни ефекти од нивното иселеничко искуство, за личен развој. Една од анкетираниите, инаку мошне талентирана жена-новинар и доктор на науки, која заработува за живот така што патува од мал град во Украина, во Москва, за да работи со деца, вака одговори на ова прашање:

„Ах, па тука нема за што да се зборува! Тоа е само тешко искушение!“

Друг искоментира на следниот начин:

„Позитивен ефект? Нема позитивен ефект. Жените бел ден не гледаат од работа, но кому му е гајле за тоа? Единствениот зрак на надеж во ова царство на темнината е денот кога добиваме плата. Тоа е единствениот момент кога забораваш на сè – да отидеш во шопинг и да се релаксираш, да јадеш колку што сакаш, па и да се напиеш. Ама, знаеш, парите многу бргу се трошат и оваа убава состојба не трае многу долго – ден или два, не повеќе. И потоа пак истата приказна – секој ден работа од утро до мрак, но притоа солзите ги криеш, за никој да не те забележи дека жалиш за тоа што ти се случува“ (Ина, инаку куќна помошничка во Италија).

Метафората со солзите е заедничка нишка во повеќето одго-

a PhD holder earning for life by commuting from a small Ukrainian town to Moscow to work as a child-minder, gave the following response to this question:

„Oh, there is nothing to talk about! It is nothing but an ordeal!“

Another commented it in the following way:

„A positive effect? No positive effect! Women sob from morning till night, because they have to toil from morning till night, not seeing daylight while working. But who cares? The only ray of hope in this kingdom of darkness is the pay-out day. The only moment when you can enjoy yourself. Say, going shopping and relaxing for a while. Also eating as much as possible and sometimes even having a small drink. But you see, money vanishes away very quickly and your „bliss“ does not last long. A day or two, not more. And then toiling again from morning till night and sobbing from morning till night, but hiding this „ocean of tears“ in yourself, so that nobody could see your grief“ (Inna, a domestic worker in Italy).

The „ocean of tears“ metaphor was a crosscutting issue in the majority of interviews among female responders. However, as follows from the narratives, in this „kingdom of darkness“ there were also some rays of hope. Interestingly, if men

вори кои ги добивме од анкетираниите жени. Сепак, како што произлегува од наративот, ова царство на темнината, сепак има некои зраци на надеж. Интересно е тоа што мажите гледаат во мигрирањето надеж која ќе им помогне да ја подобрат својата финансиска и материјална добросостојба, додека жените (освен тоа) се надеваат да го сменат својот општествен статус, па понекогаш и целиот свој живот (Tyuryukanova, 2011).

Лајтмотив на јавниот дискурс во Украина во однос на миграциските прашања е идејата дека „желбата да се замине во странство и да се заработува таму е многу посилен отколку обичниот стремеж да се заработи – станува збор за начин на размислување и состојба на духот“ (Ryzhan, 2012). Оттука, не изненадува што, речиси, сите анкетирани лица посочија дека нивното вработување во странство за нив имаше големо влијание врз духовниот развој. Некои од нив посочија дека тоа придонело за издигнување на личната свест и за подобро осознавање на личниот потенцијал. Ова е случај и кај двата пола, но жените повеќе отколку мажите посочија дека миграцијата придонела за подобрување на нивната еманципација и инспирирала дополнителен личен развој:

„Знаете, почнав да се гледам себеси со други очи. Сфатив дека

expect that migrancy will enable them to increase their financial and material wellbeing, women, in addition to that, hope to change their social status and sometimes even the whole way of life (Tyuryukanova, 2011).

A leitmotif in the Ukrainian public discourse on migration issues is the idea that „the idea behind leaving abroad for earning surpasses mere mercantile considerations as it is a matter of spirit“ (Ryzhan, 2012). Therefore, it is no surprise that practically all our responders found their experience of international employment significant for their personal spiritual development. Some of them noted that it gave them an opportunity for self-awareness raising and for better understanding their individual potential. This is true for both genders, but women more often than men noted that migrancy and transnationalism inspired more self-esteem and further personal development:

You know, I started seeing myself in a different light. I understood: I can do it! I began to believe in myself. You see, what was I before going abroad? I sat still at home, didn't go anywhere, not alone at least, didn't know anything but my native town. I was ... a sort of a „non-mover“. So, when I left abroad for earnings for the first time I was heavily concer-

можам да успеам. Започнав да верувам во себе. Што бев пред да заминам во странство? Седев така дома, не излегував никаде (барем не сама), не познавав никого во мојот роден град. Бев на еден начин... ,некој кој не се движи'. Така што, кога заминав за првпат во странство, бев многу загрижена дали ќе успеам? Но, сега немам страв од непознатото – веќе сум сигурна: силна сум и ќе успеам!“ (Татјана, професионален психолог, која често патува во Москва и Киев да работи како негувателка на деца).

Некои жени кои работеле во Русија, заминале од страв дека за нив, како жителки на мали провинциски гратчиња во Украина, нема да има можност да бидат дел од елитниот московски живот, но се покажа токму спротивното – таа можност не само што им беше укажана, туку им отвори и нови хоризонти од аспект на норми на интерперсонална комуникација и унапредување на постојните вредности:

„Во Москва видов како луѓето МОЖАТ да живеат! Излезе дека некои луѓе навистина живеат така како што си мислев – а не верував дека тоа е можно, освен на филм или во бајки, но сега со свои очи видов како живеат луѓето од високата класа. Сега имам сосема поинаква претстава за тоа како МОЖЕ да се живее и како МОРА да се живее. Сега гледам на

ned weather I would be able to succeed. But now I do not fear the unknown. I know for sure: I am strong and I will succeed!» (Tatyana, a professional psychologist commuting to Moscow and Kyiv to work as a child-minder).

Some women who worked in Russia intimated that to them as residents of Ukrainian small provincial towns, the possibility to witness daily life of elite Muscovites, their employers, opened new horizons in terms of both patterns and standards of consumption as well as norms of interpersonal communication and enhancement of existential values:

In Moscow I've seen how people CAN live! It turned out that some people can live that way! I thought it was possible only in fairy tales or in movies, but there I could witness myself how VIPs lived. Now I have a different idea about how one CAN live and how one MUST live. Now I see life differently and I want a lot more from it (Galina, a domestic worker in Moscow).

A man who had worked at a low-skilled position at a Portuguese enterprise said that from time to time he offered to his administration some technical ideas which enabled the intensification of the production process. This made him gain the respect of his colleagues,

нештата со поинакви очи и барам многу повеќе од животот!“ (Галина, куќна помошничка во Москва).

Еден човек кој работел нискоквалификувана работа во една фирма во Португалија ни кажа дека по-времено на својата управа ѝ посочувал некои технички идеи со кои се интензивирал процесот на производство. Тоа не само што го направило почитуван од колегите, туку му се отвориле вратите и за кариерно напредување и за поголемо подигнување на самодовербата и поголем оптимизам во иднина.

Културни и естетски дивиденди

Многумина од анкетираниите трудовата миграција ја гледаат не само како стратегија за обезбедување на економска и материјална добросостојба, туку и како можност да го видат светот, да постигнат повисок животен стандард, да ја издигнат својата културна свест. Во оваа смисла, карактерот на социјалните дивиденди беше засегнат не само од родовата припадност, туку и од општествено-културниот контекст на секојдневниот живот на мигрантот. Повеќето жени кои работеле во медитеранските земји (Италија, Грција, Јужна Франција), посочија дека когнитивниот аспект на нивниот живот бил повеќекратно

made his career advancement possible and raised his self-esteem, and inspired him with optimism for the future.

Cultural and esthetic dividends

Labour migration was perceived by many responders not only as a strategy to secure economic and material wellbeing, but also as a possibility to see the world, to access new standards of life, to raise their cultural awareness. In this respect the character of SD was affected both by the gender determinant and by the socio-cultural context of migrants' daily life. Many women who worked in the Mediterranean (Italy, Greece, Southern France) confessed that their life there gave them the possibility to learn family culture and traditions of host societies, to master advanced tech-

унапреден – им се отвори можност да научат семејни традиции и култура на општествата во кои работеле, да ги усовршат напредните технологии на управување со домаќинствата, да научат нови начини на подготовка, готвење и консумирање на традиционални јадења, да ја пробаат медитеранската кујна, и сл. Една од испитаничките ни одговори:

„На почетокот, кога јас и жената кај која работев ја поставувавме масата да јадеме, некои работи ми изгледаа чудно. На пример, не знаев што да ѝ одговорам кога ќе ме прашаше дали 100 грама шпагети за мене се доволни за ручек. Од каде да знам? Никогаш така не сум мерела – претходно сум мерела само со лажица. Бев многу изненадена. Знаете, пред да се сварат шпагетите таа прашуваше за да знае колку точно шпагети да зготви, за да не останат. Ама, од каде да знам колку точно храна ми е доволно? Ние во Украина не правевме така – никогаш не сме ја мереле храната пред да ја готвиме... ако нешто останеше од ручекот, ќе го ставевме во ладилникот, за вечера ќе го стоплевме, и немаше проблем. И јас ѝ одговорив: „Добро, нека биде 100 грама“. Ми ги стави во чинијата и тогаш сфатив дека нема да ми биде доволно! Сфатив дека ќе станам од ма-

nologies of household management, to learn new ways of procession, cooking and consumption of traditional meals, to taste Mediterranean cuisine, etc. One responder related the following about her discoveries in this area:

At first when I and my woman-employer were laying the table I took some things very personally, because they were very strange to me. For example, I did not know what to answer when she asked me if 100 grams of spaghetti was enough for me for lunch. How could I know? I have never measured it that way. I used to measure it by spoons... I was bewildered. You see, before boiling spaghetti she had to make sure how much exactly she had to put in to have no leftovers! But how could I know exactly how much food I needed not to feel hungry? We are not used to such things in Ukraine. At home I never weight food before cooking... If something has left over for dinner from lunch I put it in the fridge and just heat it the next day. Well, I tell her: „OK, let it be 100 grams“. She put it on my plate and I realized that it was too little! I realized that I had to leave the table hungry. But I was too shy to ask for another helping. Gosh! What a greedy person! Counting

сата гладна. Но, не ми беше срам да побарам репете. Господе Боже! Колку скржава личност! Да го брои секое парче од шпагетите! Но, потоа сфатив дека таа не е скржава, туку кај нив е таква традицијата на готвење. Нивно правило е дека храната мора да се зготви и да се изеде СВЕЖА! Ништо не смее да остане, нема топлење на храната која останала од вчера. Ако е храната од вчера, нема да ја јадат. Никако! Веднаш ќе ја фрлат, без разлика дека е добра за јадење! Тоа е она што го научив од неа. Иако помина многу време и јас веќе не работам таму, ми остана навиката да ги мерам шпагетите пред да ги зготвам! (Полина, куќна помошничка во Италија).

Истовремено, постои мислење дека жените од Украина кои работат во Италија прифаќаат „вештачки работи“:

„Да, тие готват само на италијански начин, носат дома куп готови тестенини, пијат „лимончело“ и „амарето“ на италијански начин, читаат модни списанија на италијански, па дури имат и секс на италијански начин, откако во своите педесетти години откриле некои целосно нови начини на секс, за кои претходно не знаеле“ (Andrukho-vych, 2011).

Истовремено, повеќето од анкетираниите кои работеле во Москва ја потенцираа можноста да ги приме-

every piece of spaghetti! But later I understood that it was not her greed, but a tradition of cooking. Their rule is that food has to be cooked to be eaten ONLY fresh! No leftovers, no heating! If a food stayed for a day, she would not eat it. Never! She would immediately through it away even if it were still quite good to eat! This is what I learned from her. And although it's been a long time since I had moved away, I continued to weight spaghetti before cooking it! (Polina, a cleaning lady in Italy).

At the same time, there is a prevailing opinion that Ukrainian women working in Italy take over „everything superficial“:

«Already, they cook only in the Italian way, fetching back home tons of ready-made „pasta“, they drink limoncello and amaretto in the Italian way, read glamour weeklies in Italian and even make sex in the Italian way, having discovered in their fifties some entirely new forms of sex whereof they had no idea in their past life“ (Andrukho-vych, 2011).

Meanwhile, the majority of responders who worked in Moscow emphasized the possibility to implement their cultural aspirations. Some of them told that they managed to realize their long-cherished dream to access cultural treasures of the

нат своите културни аспирации. Некои од нив ни кажаа дека успеале да го остварат својот долгогодишен сон – да пристапат до културните богатства на главниот град на Русија и своите слободни денови да ги поминуваат во разгледување на градот. Една жена посочи дека многу сакала да оди во театар и додека била во Москва ја користела буквално секоја можност да оди на претстави. Во разговорот таа ги посочи естетските впечатоци од своите омилени претстави и тоа го кажуваше со многу возбуда. Уште еден од анкетираниите, инаку предавач на еден од универзитетите, разведен, татко на две деца, се вработил во Москва на работно место со ниски квалификации, за да може да ја плаќа алиментацијата за своите деца. Тој кажа дека редовно одел на концерти на современа и класична музика и со гордост ни ги раскажа концертите на кои присуствувал благодарјеќи на стекнатите врски со музичарите во главниот град на Русија.

Понатаму, други две испитанички одговорија дека можноста да се работи во Москва за нив била привилегија за збогатување на нивното духовно искуство. Кога имале слободно време, ги посетувале светите места во Русија, оделе во цркви, се социјализирале со православните верници. Еден маж испитаник, кој работел во градежниот сектор во едно предградие на Мос-

Russian capital and spent their days-off in sight-seeing. A woman said that she was a passionate about theatre and while in Moscow she used every opportunity to attend theatre performances. During the interview she spoke enthusiastically about the esthetic impressions of her favorite plays. A responder, who is a lecturer at a provincial University and a divorced father of two, employed in low-skilled job in Moscow to be able to pay the paternity allowance to his children, said that he regularly attended concerts of modern and classical music. Being interviewed, he proudly spoke about the performances he managed to attend due to connections he had made among musicians in the Russian capital. Two female responders emphasized that they were lucky to work in Moscow and enrich their spiritual experience. In their free time they familiarized themselves with sacred places of Russia, visited churches and cloisters, socialized with Orthodox believers. A male informant working in the construction sector in the suburb of Moscow said that he had benefited from the opportunity to access a wide range of spiritual and philosophical literatures which he could not even dream about in his small town in Ukraine. He spent all his free

ква, ни одговори дека му била пријатна можност за пристап до широк спектар на духовна и филозофска литература за која можел само да сонува во малото гратче во Украина, од коешто доаѓа. Целото свое слободно време го поминувал во читање и пишување, а за време на викендите одел на пазарите за книги во Москва за да си ги купи омилените книги.

Некои од жените кои работеле во Германија, одговорија дека она што го научиле била почитта кон семејните вредности и личните преференци на своите роднини. Едната од нив рече дека била воодушевена од вештината на некои Германци на креативен начин да го организираат и поминат времето со семејството. Откако се вратила дома, се обидела истото ова искуство да го примени и со своите роднини. Уште еден анкетирани маж кој работел во Шпанија ни одговори дека научил нови начини како да го поминува времето и го посочи родовиот аспект на ова искуство. Со оглед на тоа што многу сакал риболов, го научил „шпанскиот“ начин на ловење риби. Најпрвин одел на риболов само со другарите, но по некое време му се придружиле и други членови на семејството – наскоро тоа негово хоби се претворило во омилен начин како заеднички да го помине времето со своето семејство.

time reading and during the weekends commuted to Moscow book markets to buy his favorite books.

Some women working in Germany emphasized that they had learned about respect to family values and how to appreciate personal preferences of their relatives. One of them said that she had been impressed by the skills of some German nationals to organize and spend family free time creatively. Upon returning home she tried to convey this experience with her own kin. A male interviewee working in Spain also said that he had learnt new ways of pastime and pointed to the gender aspect of this experience. Being fond of fishing he learned and enjoyed the secrets of „Spanish way of fishing“. At first he was fishing mainly with his male friends, but after a while other family members started joining him and eventually it became a favorite way of joint family leisure.

A gender specificity of SD can be seen in a story of a man who worked on a construction sites in Poland in mid 1990-s:

„While working there I learned a lot. I watched how they do things and tried to remember everything, whatever they did differently from us. I liked the way they built houses in Poland, both their technologies,

Родовата специфичност на социјалните дивиденди произлегува од приказната за еден човек кој работел на градежни места во Полска, во средината на деведесеттите години:

„Додека работев таму, научив многу. Гледав како ги прават работите и се обидов да запаметам сè – сè она што тие го прават поразлично од нас. Ми се допаѓаше како градат куќи во Полска – нивната технологија, работените кои се ангажирани во процесот на градба, организацијата, планирањето и логистиката. Сите овие нешта беа поинакви, но тоа е добро! Во Полска навистина имаше што да се научи. Повеќе ми се допаѓа нивниот начин на градење, во споредба со нашиот, и затоа си ветив дека веднаш штом ќе заработам доволно во Полска, ќе имам своја куќа, ќе се вратам дома и ќе ја изградам куќата на ист начин како во Полска. Таму научив многу и сега знам како да постапувам“.

Истовремено, некои од мигрантите (особено оние кои работат сезонска работа или незаконски престојуваат во тие држави) забележале дека тие, практично, немале можност да се запознаат со културните богатства на земјата во која престојуваат. Живеејќи во „енклави“ и работејќи од 14 до 20 часа

the staff they use for construction, the organization, planning and logistics. All these are different, but it's really good! There was much to learn in Poland. I preferred their way of doing things in construction to ours. And I pledged to myself that as soon as I earned enough in Poland to have my own house I would go back home and build the house myself in the Polish way. I learned a lot there and know how to do it“.

Meanwhile, some migrants, especially those who commuted for seasonal work or lived in the hosting countries illegally, noted that they practically had no opportunities to familiarize themselves with cultural treasures of recipient nations. Living in enclaves and working from 14 to 20 hours per day they spent all their time and energy on work. Even when they could afford some time to rest they had no energy to go outdoors and preferred to stay home fearing the police. This is based on a story told by a man who currently works in Australia, but who before had spent a long time wandering in Europe in search for work:

„When I worked in Spain, my sister sent e-mails to me, asking: „How is Spain? Where have you been sightseeing? What have you seen?“ But what could I see? I could go nowhere nor see anything in Spain. I

на ден, го поминувале целото свое време и ја трошеле целата енергија на работа. Дури и да можеле да си дозволат малку одмор, немале енергија да излезат и да прошетат, па заради тоа повеќе сакале да останат дома, а и од страв од полицијата. Ова е куса приказна раскажана од еден човек кој работел во Австралија, но пред тоа, поминал многу време во потрага по работа низ државите на ЕУ:

„Кога работев во Шпанија, сестра ми ми испрати емаил, со прашање: ‚Како е во Шпанија? Успеа нешто да видиш, да посетиш? Што си посетил?‘ Но, што можев да видам и посетам. Не можев никаде да одам, ниту нешто да видам во Шпанија. Бел ден не гледав додека бев на работа, а не, пак, да одам да посетам нешто. Станувавме наутро во 4 часот, набрзина нешто ќе појадеме и потоа право на поле! А, имаше многу долг пат до таму. Половина час за ручек, не повеќе од тоа, и пак на работа. Кога вечерта ќе се прибереш во твојата барака, максимално си изморен и сакаш само да си легнеш. За какво разгледување зборува сестра ми? А, дома, во мојата земја, сите мислат дека ние сме тука дојдени да уживаме во убавините на Шпанија и дека само одиме по театри и музеи! Колку наивно!“

Сепак, ваквите приказни не беа вообичаен одговор на сите анкети-

could not see daylight while working, leave alone going sightseeing. At 4 am we had to get up, have a snack for breakfast and then - onto the fields! But you see, you need to be the first to get there. It is a long way to go. Half an hour for a snack for lunch - no more, and again hard work. When at last you get back to your barrack for the night, you are all exhausted and dream only about your pillow. What sightseeing was she talking about? But you see, there at home, they think that all we do here is enjoying ourselves and going to theatres and museums! How naïve!“

Nevertheless, these kind of stories were not very common and were told only by male responders, concerning mainly the initial stage of their migrancy, when people were not yet adjusted to realities of daily life abroad, and had neither the necessary experience nor appropriate living conditions enabling pastime. On the one hand, it may be attributed to gender specificities of male employment and often inappropriate conditions of their daily life. On the other hand, it may attest to higher adaptability and communication skills of women, their emotional flexibility and due to that, to their agency to integrate more effectively into a

рани, а ако беа истите, ги раскажуваа само машките испитаници и тоа во почетната фаза од нивното мигрирање, додека уште не се прилагодени на реалноста на секојдневниот живот таму и без било какво искуство. Од една страна, ова може да се припише на родовите специфики на машките работни места и, најчесто, несоодветните услови на нивниот секојдневен живот, од друга страна, пак, тоа може да биде знак за високото ниво на прилагодливост и вештини на комуникација на жените, нивната емотивна флексибилност и, заради тоа, нивниот стремеж повеќе да се интегрираат во странската средина. Во таа смисла, културно-естетските и духовни дивиденди на мигрантите од Украина имаат или позитивно или нула значење и истите само релативно се дефинирани од родовата детерминанта.

Дивиденди на вредностите, ставови кон светот и граѓански дивиденди

Разговорите со работниците - гости од Украина, покажуваат дека нивниот мисловен склоп темелно се транс-формирал од искуството како мигранти. Тие развиваат поголема самосвест, поголеми амбиции и, што е најважно, иницијативност и проактивност. Ова е потврдено со резултатите од истражувањето кои пока-

foreign environment. Therefore, cultural-esthetic and spiritual dividends of Ukrainian migrants may have either positive or zero significance and are defined by gender determinant only relatively.

Dividends of values and world-views and civic dividends

Interviews with Ukrainian guest workers showed that due to migrancy their mentality underwent profound transformations. They developed higher self-confidence, ambitions, and most importantly, initiative and pro-activeness. This was confirmed by research findings showcasing that even throughout

жуваат дека дури и во првите години од економските реформи искуството од работата во странство им овозможило на мажите и на жените да се стекнат со економска писменост и да развијат вештини на управување (Malynovska, 2004: 16). Искуството со миграцијата во странство има клучна улога и во личниот развој на младите. Младите Украинци кои работеле во странство, имаат поактивен став кон животот, повеќе се потпираат врз самите себе и економски се независни. Тие, исто така, повеќе се одговорни за својот живот и за животот и добросостојбата на луѓето кои им значат, поседуваат подобри вештини за „преживување“ кои се неопходни за управување со нивните проблеми, без притоа да бараат помош и поддршка од роднините, од заедницата или од државата. Меѓународното искуство силно се одразува врз ставот кој за светот околу себе го имаат мигрантските работници, ги проширува нивните културни хоризонти и интеркултурната свест, им овозможува откривање на нова културна реалност, ги зголемува вештините за јазик и комуникација, ја промовира политичката писменост и одговорност. Во таа смисла, социолошките истражувања покажуваат дека Украинците кои имаат искуство од работење во Руската Федерација имаат цел да гласаат за политичари чишто изборни програми се насочени кон потесна соработка со Русија и

the first years of economic reforms the experience of foreign employment enabled both women and men to obtain economic literacy and to develop managerial skills (Malynovska, 2004: 16). The experience of international migration plays a crucial role in personal development of youth. Young Ukrainians who have the experience of foreign employment expose more active life position, higher self-reliance and economic self-sufficiency, stronger responsibility for their own lives and well-being of their significant others than their non-mobile coevals. They have better survival skills necessary to manage their problems by themselves, not relying on help and support of relatives, community or the state. For example, the number of young Ukrainian labour migrants from rural areas who referred themselves to this group, outscored other categories of youth in 2,5 times (SIFY, 2004: 66). Furthermore, international experience makes a strong impact on the world-view of migrant workers, expanding their cultural horizons and intercultural awareness, enabling the discovery of new cultural realities, increasing linguistic competence and communication skills, promoting political literacy and responsibility. Thus, sociological polls show that Ukrainians with the experience of employment in the Russian Federation tend

подобра интеграција на Украина во Комонвелтот на Независни Држави. Истовремено, оние кои имаат искуство од работење во ЕУ, покажуваат склоност да ги поддржуваат оние политички партии кои се залагаат за интеграција во ЕУ и НАТО (SIFY, 2004: 66).

Социјалните дивиденди и социјалните дознаки немаат само позитивни, туку и негативни ефекти. Некои сметаат дека овие две нешта се одговорни за засилувањето на материјализмот и индивидуализмот кај мигрантите работници (Levitt, 2004). Ваквиот став е потврден и со актуелното истражување – по враќањето во Украина мигрантите најчесто покажуваат поголема почит кон финансиските и материјални вредности, во споредба со нивните роднини, што подразбира намалување на емотивната поврзаност со нивните најблиски роднини, разводи, и слично.³ Ова е показател дека мигрантите го испраќаат во Украина она што се нарекува „ликвиден модернизам“ (Bauman, 2000), заедно со своите кривки човечки односи.

Во оваа смисла, резултатите од ова теренско истражување се согласуваат со тврдењето дека културната размена создава услови за „промена на вредностите“ (Appaduraj, 1986) за лицата вклучени во тој процес. Тоа покажа дека граѓанските дивиденди кои ги стекнуваат мигрантските работници ја зголемуваат нивната политичка свест и јавна

to vote for politicians whose electoral programs promote the agenda of close cooperation with Russia and better integration of Ukraine into the Commonwealth of Independent States. Meanwhile, those who have experience of working in the EU demonstrate a tendency to support political parties aimed at the EU integration and NATO membership (SIFY, 2004: 66).

Yet, SD and similarly SR, can have not only positive, but also adverse effect. Some hold them responsible for fostering materialism and individualism among migrant workers (Levitt, 2004). This observation was confirmed by current research, attesting that upon their return to Ukraine migrants often show more respect to financial and material values than to their kin, which entails lessening of emotional ties with their closest relations, dissolution of marriages and divorces³. This may show that migrants remit to Ukraine the attributes of „liquid modernity“ (Bauman, 2000) with its frail human relationships.

Hence, findings of current field research concur with the claim that cultural exchange creates conditions for „value shift“ (Appaduraj, 1986) for people involved in exchange practices. It showed that civic dividends acquired by migrant workers enhance their political awareness

активност, општествена зрелост и граѓанско учество. Сепак, дивидендите кои се однесуваат на нивниот став кон светот може, исто така, да бидат негативни, со оглед на фактот дека тие придонесуваат кон продлабочување на осаменоста и отуѓувањето од семејството кое останува во Украина, а за тоа придонесува и географската оддалеченост. Родовата припадност тука има мало значење.

and public activity, social maturity and civic participation. Yet, their world-view dividends may also have a negative value given that they contribute to deepening loneliness and alienation from families left behind in Ukraine, bolstered by great geographical distance. The role of the gender parameter in this regard is of low significance.

³ Според Националниот институт за стратешки студии (NISS, 2011: 14-15), во 2007 година, во Украина (во споредба со 1995 година, како година на масовни миграции), нема промени во вкупниот број на разводи – 3,8% на 1.000 луѓе. Истите се зголемуваат во регионите кои се најзасегнати со миграцијата. Во регионот Ивано-Франкивск има зголемување од 2,5% на 3%, во Черивци од 3,3% на 3,8%, во Темопил од 2,1% на 3,1%. Особено е голема динамиката на разводи кај руралното население кое активно учествува во трудовата миграција: во 1995 година таа изнесуваше 1,9% на 1.000 лица, а во 2007 година, 2,7%. Сепак, овие неповолни статистики не се одраз на целосноста на проблемот бидејќи голем број на раздвоени семејства не бараат официјално развод заради отсуство на еден од брачните другари.

³ According to the National Institute for Strategic Studies (NISS, 2011: 14-15) in Ukraine overall in 2007 as compared to 1995 as a year of en masse migration, the total of divorces did not change and made 3,8 % per 1000 people. Meanwhile, in the regions most affected by migration their total number tangibly increased. In Ivano-Frankivsk region it increased from 2,5 % to 3 %, in Cherivcy - from 3,3 % to 3,8 %, in Ternopil - from 2,1 % to 3,1 %. Especially high is the dynamics of divorces among rural population, which is actively involved in labour migration: in 1995 it was 1,9 % per one thousand, in 2007 - 2,7 %. Yet, even this grave statistics does not reflect the whole scope of the problem as long as many separated families do not claim the divorce officially due to the absence of one of the spouses.

Социјални дивиденди за здрав начин на живот и однос кон здравјето

Генерално, постои верување дека кога ќе бидат изложени на поздрава средина во земјите во кои работат, мигрантските работници ги менуваат своите ставови кон начинот на живот и развиваат поголема свест за здрав начин на живот и поздрави животни навики. Ова е во согласност со согледувањата дека мигрирањето ги менува секојдневните навики на луѓето и тоа на начин на кој мигрантите развиваат свест за животот околу нив, за стратегиите што ги прифаќаат и реализираат, промената на нивната перцепција за машкиот и женскиот род, за симболите и материјалните атрибути (Abashyn, 2012).

Истовремено, влијанието на меѓународното искуство врз ставовите кои ги имаат мигрантите за здравиот начин на живот не е секогаш прогресивно. Најпрвин, повеќето од нив работат во земји во кои здравиот начин на живот не е приоритетен во менталниот склоп на луѓето (на пример, во: Русија, Полска, Чешка). Второ, со оглед на тоа што најчесто станува збор за работници со непријавен престој, кои многу често работат во нехумани услови карактеристични за енклавите во кои работат мигрантите, работниците најчесто

Social dividends of healthy way of life and attitude to health

It is generally believed that being influenced by a healthier environment in the countries of work, migrant workers change their attitude to physical practices, develop higher awareness towards healthy way of life, acquire more responsible patterns of physicality and reduce health-hazardous habits. This complies with the observation that migrancy changes daily practices of people, being manifested in the way the movers develop awareness about the world around them, the strategies they adopt and realize, the changes in their perceptions of masculinity and femininity, symbolic and material attributes (Abashyn, 2012).

Meanwhile, the impact of international experience on migrants' attitudes to health issues is not always progressive. Many of them work in the countries where healthy life has not yet become a priority of public mindset, for instance in Russia, Poland, Czech Republic. Secondly, being usually unregistered workers, toiling in sweatshop and residing in inhuman conditions of immigrant enclaves, guest workers often do not experience any pressure regarding

не чувствуваат никаков притисок од нивното милје да се грижат за своето здравје. Обратно, пак, тие може да развијат многу штетни навики како стратегија за отпор од стресот или заради притисокот од нездравото опкружување карактеристично за нивните енклави. Поранешниот инженер Катерина, која работела како хигиеничарка во Москва, го раскажува своето искуство. Нејзините цимерки (вкупно осум, по потекло од истиот град како и Катерина) во трисобниот стан, кој го изнајмувале заедно, секој викенд редовно организирале забави, на кои консумирале сосема нездрава храна и алкохол. Ова за нив бил најдобар начин да се релаксираат по напорната работна недела. За Катерина, која не пиела алкохол, која се грижела за својата диета и преферирала поцивилизиран начин за опуштање, како што се прошетки и читање, ваквиот начин на забава бил целосно неприфатлив. Но, сепак, нејзините високи стандарди за секојдневниот живот биле „напаствувани“ од нејзините колешки кои повеќе сакале добра храна, отколку духовни вредности. Заради ова, доаѓало и до конфликти, што се одразило врз емотивното здравје на Катерина:

„Замислете како изгledаше тоа: не само што пиеја без граница, туку и готвеа некои јадења и зачини кои никогаш не би ги ни погледнала – ужасно нездрави! Црниот дроб тоа никако нема да ми

the need to take care of their own health. On the contrary, they may develop pernicious habits as a stress-resistance strategy or under the pressure of unhealthy environment in enclaves. Thus, an ex-engineer Kateryna, who worked as a domestic cleaner in Moscow, spoke about this kind of experience. Her neighbors in a three-room apartment which she rented with eight other women from her natal town, used to arrange regular weekend parties rich with unhealthy food and alcohol. For them, it was the best way to relax after a hard working week. For Kateryna, who was an alcohol abstainer caring about her diet and preferring more civilized ways of leisure by way of sightseeing and reading, this way of pastime was unacceptable. Yet, her high standards of daily life were mocked by her colleagues, who preferred good food to spiritual values. This entailed collisions and made a salient impact on Kateryna's emotional health:

„Just fancy that: in addition to hard drinking they cooked this fat stuff with spices which I would never even look at, since it is awfully unhealthy! And my liver will never bear it! Mere cholesterol! While my GP told me that this was exactly what I had to abstain from if I wanted to be healthy. It goes without saying that

го издржи! Сто проценти холестерол! Лекарот ми рече дека токму од овие работи треба да апстинирам ако сакам да го одржам здравјето. Се разбира дека ги отфрлив сите нивни покани за вакви забави и како резултат на тоа не наоѓавме заеднички јазик, што повремено резултираше со проблеми. Со текот на времето, овие конфликти толку ме исцрпија, што им пишав на моите деца дома: „Драги деца, ве молам да ме спасите од овој пекол! Не можам повеќе да издржам вакво измачување!“

Оттука, не е изненадување што резултатите од истражувањето кои се однесуваат на здравствената состојба на мигрантите од земјите по распадот на Советскиот Сојуз (што ги вклучува и Украинците), во Чешката Република покажуваат дека, во споредба со локалното население, мигрантите консумираат значително повеќе алкохол и цигари. Во интервју за еден украински весник, еден млад емигрант, на оваа тема го кажа следното:

„Дознаките во Украина ги исцрпуваат и ги убиваат луѓето. Некои стануваат и алкохоличари. Еве, кажете ми како може да апстинирате од пиење ако заработувате доволно да купите 80 литри вино дневно? Да не забораваме дека најчесто таму се сами, без семејство и дека организираат пијанки секоја втора вечер. Еднаш ме замолија да му правам дру-

I rejected all their invitations to these parties... As a result, we could not find common language and came to grips from time to time. Eventually, these collisions exhausted me so much that I wrote back home to my children: „My dear kids! Please, take me away from here! I can't stand these tortures any more!“

Therefore, it is no surprising that the research findings on the health conditions of post-soviet migrants, including Ukrainians, working in the Czech Republic showed that compared to the local population migrants consume tangibly more alcohol and tobacco. In his interview for a Ukrainian newspaper, a young male migrant said the following:

„Remittances to Ukraine exhaust and kill people. Some even become alcoholics. OK, tell me, how can one abstain from drinking if he earns enough to buy 80 liters of wine per day? People often stay all alone, without families, and they arrange drinking parties every other night. Sometimes I was asked to accompany somebody to Western Union to send money home, because people wanted to make sure that they would be able to fetch it safely there, and not spend it all on the way. And I did bring many of

штво на еден човек до Вестерн Унион за да испрати пари до дома затоа што сакаа да бидат сигурни дека навистина и ќе ги испрати и дека нема да ги истроши по пат. И, го носев до таму како да е мало дете, затоа што мораше така“. (Kosynska, 2008).

Емигрирањето влијае не само врз ставовите во однос на здравствените стандарди, туку и врз физичкото и психичкото здравје на мигрантите. Едно истражување во Транскарпатија покажа дека трудовите мигранти често се соочуваат со конкретно нарушување на здравствената состојба заради нискоквалификуваната работа која најчесто се извршува во опасни услови, под притисок, и сл. (Lakiza-Sachouk, 2001). Ова го потврдија и разговорите со стручни лица. Некои од нив посочија дека, иако мигрантите ја сметаат добрата здравствена состојба како предуслов за успешно вработување во странство, има многу докази дека голем број од нив „закачиле“ сериозни здравствени нарушувања откако мигрирале. Во едно социолошко истражување на жени од Украина кои работат во Италија (Zhinochi perspekyvy, 2003), 37,86% одговориле позитивно на прашањето дали се соочиле со било какви нарушувања на здравјето додека работеле во странство, 6,80% потврдиле дека имале одредени здравствени нарушувања, додека 8,2% од же-

them there, as if they were small kids“ (Kosynska, 2008).

Migrancy makes an impact not only on attitudes to health standards, but on the actual state of migrants' physical and mental health too. A survey in Transcarpathia showed that labour migration often entails tangible deterioration of guest workers' health resulting from their low-skill work, often in sweat labour, in hazardous conditions and under pressure, etc. (Lakiza-Sachouk, 2001). This was confirmed by expert interviews. Some of them contended that although migrants regard a good health condition as a prerequisite to successful employment abroad, there is a plethora of evidence that many of them develop serious health disorders in migrancy. In a sociological poll of Ukrainian women working in Italy (Zhinochi perspekyvy, 2003) 37.86% of responders gave a positive response to the question if they had experienced any health disorders throughout their work abroad, 6.80% confirmed insignificant health disorders and 8.2% of women reported cases of sexual harassment. Experts noted that many females had developed serious gynecological diseases resulting from the change of climate, living conditions and work environment in addi-

ните пријавиле дека биле жртви на сексуално вознемирување. Експертите потенцирале дека голем број жени започнале да страдаат од сериозни гинеколошки болести заради промена на климата, условите за живот и работа, покрај нездравата стресна атмосфера заради работа „на црно“. Ова беше потврдено во разговорите со претставнички на женските невладини организации:

Експерт 1: <...> „Како резултат на промената на климата, емотивниот стрес и други фактори, голем број жени започнуваат да страдаат од гинеколошки нарушувања <...> Ние имавме една клиентка која се врати од Италија и ни раскажа дека се вратила затоа што лекарот во Италија ѝ рекол дека ќе заболи од рак ако продолжи да работи во Италија <...> Ако жените во странство работат без документи, тие немаат здравствено осигурување и се наоѓаат во лоша состојба. На пример, сопругата на брат ми работеше таму нелегално и мораше да се врати дома за лекување, при што лекарот ѝ кажа дека ако сака да живее, подобро е да остане дома, затоа што ако се врати во Италија, здравствената состојба може да ѝ се влоши“.

Анкетарот: Колку има вакви случаи?

tion to unhealthy emotional atmosphere of undocumented labour. This was illustrated in an interview with representatives of a women NGO:

Expert 1: <...> *Due to the change of climatic environment, emotional stress and other factors many women develop gynecological disorders <...> We had a client who had come back from Italy. She said that she had had to come back home because in Italy the doctors had told her that if she went on working there she could develop cancer <...> If women work abroad undocumented, they have no health insurance and their situation is dreadful. For instance, my sister-in-law worked there illegally. She had to get back home to have a medical treatment and her doctor told her that if she wanted to live longer, she'd better stay home, because if she went back to Italy her health could deteriorate.*

Interviewer: Are there many cases like that?

Expert 2: Yes. <...> *I had another client who came back home from Italy some years ago because she had a car accident, but had no health insurance. She had to spend all her savings earned there on surgical operations. And since she*

Експерт 2: „Има и други. <...> Имав, исто така, една клиентка која се врати од Италија пред неколку години затоа што имала сообраќајка, но немала здравствено осигурување. Сите пари што ги заработила таму ги потрошила на хируршки интервенции и бидејќи по оваа случка таа не е повеќе во состојба да работи, немаше друг избор освен да се врати во Украина и тоа без скршена пара“.

Уште повеќе, мигрирањето провоцира нови болести кои се карактеристични само за мигрантите. На пример, жените кои се враќаат од работа во Италија често развиваат т.н. „италијански синдром“, што е нов израз кој се однесува на симптоми како што се: депресија, параноја, агорафобија, неможност за адаптирање во општеството и други психички нарушувања (Prokhas'ko, 2006). Хигиеничарките често страдаат и од болести на 'рбетниот столб заради кревање тешки предмети, и сл. Долгото отсуство од дома и „расцепканоста“ на семејството подразбира небезбедни сексуални партнери кои имаат тешки последици врз репродуктивното здравје на мигрантот. Истражувањата во повеќе земји од светот покажуваат дека мигрантите обично имаат поризични сексуални односи и високи стапки на сексуално преносливи болести и СИДА, во споредба со оние кои не одат во странство, додека жените имаат поголе-

could not work any more, she had no choice but to come back home to Ukraine. And she came back penniless».

In addition, migrancy causes new migrant diseases. Women who came back from earnings in Italy often developed the so-called „Italian syndrome“, a recent term coined to designate such symptoms as depression, paranoia, agoraphobia, asocial behavior and other mental disorders (Prokhas'ko, 2006). Women-domestics often develop spinal disorders moving on their own their bed-ridden clients. Long absence from home and a „fragmented“ style of transnational family life entails unsafe sexual partnership which may have salient consequences on migrant's reproductive health. Research throughout the world shows that migrants usually have more unsafe sexual relations and higher rates of sexually transmitted diseases and HIV than non-movers. Women have higher rates of these health disorders than men (Decosas et al, 1995; Liu et al, 2005; Sevoyan, Agadjanian 2010). This is especially challenging for women working in the countries where abortions are forbidden, for instance in Poland and Portugal, which are key target countries of Ukrain-

ма стапка на вакви здравствени нарушувања во споредба со мажите (Decosas et al, 1995; Liu et al, 2005; Sevoyan, Agadjanian 2010). Ова особено е предизвик за жените кои работат во држави во кои е забранет абортусот (Полска и Португалија, на пример), а кои се најчести земји во кои работат Украинците. Научени на репродуктивната слобода дома, жените од Украина се соочуваат со недостапноста на нивните репродуктивни права. Повеќето од нив живеат во тие земји без своето семејство и сексуални партнери, но не се во можност да се ослободат од несаканата бременост, кога тоа е потребно. Затоа, тие се решаваат на нелегални и небезбедни абортирања, што често резултира со нарушување на репродуктивното здравје.

Од аспект на здравјето и здравиот начин на живот, социјалните дивиденди на мигрантите (и мажите и жените) често имаат негативна вредност, во комбинација со родовите специфики.

Дивиденди во однос на родовата еднаквост

Една од карактеристиките на социјалните дивиденди кај жените мигранти е промената на нивниот ментален склоп во однос на родовите прашања и промената на нивниот родов идентитет. Изложеноста

ian labour migration. Ukrainian women, being used to reproductive freedom at home, have to face inaccessibility of their reproductive rights. Many of them live in hosting societies without families and have sexual partners, but are not in position to get rid from unwanted pregnancies when necessary. Therefore they have to resort to illegal and respectively unsafe abortions often entailing reproductive health disorders.

Hence, in terms of health and healthy way of life the social dividends of migrants, both women and men, frequently have a negative value combined with gender specificities.

Gender equality dividends

One of varieties of migrant women's SD is the change of their gender mentality and the transformation of their gender identity. The exposure to more egalitarian gender cultures of the recipient nations,

на култури во кои родовите се еднакви, прифаќањето на економската слобода и свеста за можноста самостојно да се донесуваат одлуки во семејството, создаваат промени во општествените улоги и ги издигнуваат индивидуалните родови стандарди на жените мигранти. Ова ни дава право да заклучиме дека позитивните ефекти од искуството на жените како мигранти се акумулирањето на „дивиденди во однос на родовата еднаквост“, како механизам за трансформација на нивниот родов идентитет, заради подемократските „родови етички кодекси“ во државите во кои престојуваат. Со ваквиот заклучок се согласуваат и експертите со кои разговаравме.

„Жена која работи во земјоделството заработува малку, а работи многу. Од тие причини, кога се менува контекстот во којшто таа живее, кога ќе се најде во ново опкружување, имаме менување на нејзините ставови и ментален склоп. Жените кои се враќаат од странство одбиваат да ја прифатат реалноста на животот која ја имале пред да мигрираат, поради тоа што нивниот ментален склоп претрпел промени. Миграцијата има големо влијание! Повеќето од нив ќе се вратат дома можеби не многу богати со пари, но нивниот став кон животот претрпува темелна трансфор-

the acquisition of economic freedom and the awareness about their own decision-making power in the family entail changes in the social roles and power status, raise up individual gender standard of migrant women. This allows to assert that the positive effect of women's migratory experience is the accumulation of „gender equality dividends“ as a mechanism of their gender identity transformation due to the more democratic „gendered codes of ethics“ in hosting societies. This observation was maintained by expert interviews.

„A woman working in agriculture, works hard, and earns little. This is why when the context changes, when she finds herself in a new environment, she has her attitudes changed and her mentality changed. Women, who come back from, refuse to accept the realities of life they had had before <migration>, because their mindset has changed. It does make an impact! Most of them come back home not very rich, but their attitude to life is transformed. They manage to survive even in sometimes hopeless situations. They want to be free when they come back home“. (Expert in migration issues from a public research institute).

In this interview the expert refers to the experience of rural women, thus confirming the findings of the

мација. Тие успеваат да опстанат дури и во ситуации кои изгледаат безнадежни. Сакаат да бидат слободни кога ќе се вратат дома“. (Експерт по миграциски прашања од јавен институт за истражување).

Во ова интервју, експертот прави осврт на искуството на жени од рурални средини, со што се потврдуваат резултатите од истражувањето, според кои има трансформација на родовата свест кај овие жени во вид на „тивок револт“ и неподготвеност да се прифати својата подредена позиција (Tolstokorova, 2009 b). Резултатите од теренското истражување, исто така, покажуваат дека менувањето на менталниот склоп во однос на родовите прашања се случува кај жени од сите возрасти и од руралните и урбани средини. Не изненадува фактот дека, додека работат во странство, младите жени се прилагодуваат на кодексот за родова еднаквост многу побргу и поефикасно во споредба со нивните постари сестри. Ова влијае и врз нивните стратегии за стапување во брак, од аспект на поголема селективност и поголеми барања од потенцијалните брачни партнери. Еден од експертите овој тренд го нарекол „родова револуција“ кај жените од Украина. Трансформацијата на свеста за родовите прашања ги засега дури и жените кои работат во традиционални општества, како што е

research demonstrating transformations of gender consciousness of rural women in the form of a „silent revolt“ and unwillingness to accept their disadvantaged position (see Tolstokorova, 2009 b). Yet, the results of current field research showed that transformations of gender mentality affect females of all ages, both urban and rural. No surprisingly, while working abroad young women adapt themselves to a gender egalitarian code of ethics quicker and more efficiently than their senior sisters. This often affects their marriage strategies in terms of higher selectivity and higher demands to prospective marriage partners. One expert identified this trend as a „gender revolution“ among Ukrainian women. Transformations of gender consciousness affect even women working in such traditional societies as Russia. It may be attributed to the fact that women who leave for earnings abroad generally have higher incomes than their husbands left behind. This incites the transformation of gender relations, bolsters the enhancement of modern gender values and attitudes, promotes the decline of traditional gender standards and norms while enabling the modernization of gender regimes on the post-socialist space overall (Tyryukanova, 2011).

Русија. Тоа може да се припише на фактот дека жените кои заминуваат на работа во странство генерално имаат повисоки примања од сопругот кој останал во земјата. Сите овие нешта подразбираат трансформација на родовите односи, модернизирање на родовите вредности и ставови, намалување на традиционалните родови стандарди и норми и, истовремено, поголема модернизација на родовите режими во постсоцијалистичките држави (Туруканова, 2011).

Од друга страна, како последица на менувањето на концептот за родовите вредности, жените мигранти често се соочуваат со конфликт во однос на традиционалните вредности дома, кои се „непријателски“ расположени кон нив. Нивниот сопруг и роднините не се расположени да ја прифатат новата улога на жената – жена со одредена моќ и позиција во семејството и домаќинството. Ова може да доведе до сценарио кое често се забележува кај семејствата во Русија – економската слобода на жената не значи и поголема родова еднаквост во семејните односи но, од друга страна, ја води кон тоа да прави стратегии со кои ќе се зајакне авторитетот на сопругот, со цел да се зачува семејството (Mescherkina, 1999: 142). Со други зборови, прифаќањето и повторното поставување на принципите на родова еднаквост во согласност со европски-

However, as a result of this gender values reconceptualization, migrant women find themselves in a conflict with the traditional environment at home, hostile to their new „gender display“. Their husbands and kin do not welcome women's new roles as providers with respective power positions in the family and the household. This may give rise to a scenario noted in Russian families, whereby the economic freedom of a woman does not entail more gender egalitarian relations in the family, but conversely, induces her to design conspiracy strategies to bolster her husband's authority, necessary to preserve the family (Mescherkina, 1999: 142). That is, the adoption and reconceptualization of gender equality principles by migrant women in compliance with European existential values, does not entail the modernization of gendered daily practices in their families. This contradicts the process noted in mixed marriages of post-soviet women and their European husbands (Kasymova, 2010).

As a result women get into a „gender trap“ (Zakharov, 2012) of worldview controversies which aggravate „migrant women's reverse cultural shock“ (Tolstokorova, 2010 b) upon return back home. One woman commented it in this way:

те егзистенцијалистички вредности од страна на жените мигранти, не значи и модернизација на секојдневната родова пракса во нивните семејства. Ова е спротивно на процесот забележан кај мешаните бракови на постсоветските жени и нивните сопрузи од европските држави (Kasymova, 2010).

Како резултат на тоа, жените „влетуваат во родова стапица“ (Zakharov, 2012), која се состои од контроверзи кои го зајакнуваат „реверсниот културен шок на жените мигранти по нивното враќање дома“ (Tolstokorova, 2010 b). Еве како една од жените коментираше во врска со ова:

„Радоста во првите денови од враќањето дома по работата во странство, многу бргу е потисната од чувството дека ‚ти си странец меѓу своите‘. Ние сме како птици исфрлени од своите гнезда. Додека сме биле во странство, животот тука си имал свој тек. Децата пораснале и се осамостоиле, родителите остареле, пријателите и колегите, исто така, се отуѓиле. Изгледаме како да зборуваме различни јазици и не се разбираме еден со друг“.

Во таа смисла, „родовото салдо на миграцијата“, спротивно на финансиското, е негативно за жените. Нивната родова инвестиција во меѓуна-родното искуство како жени и сопруги кои се единствените кои создаваат за своето семејство и кои носат двоен товар од,

„The initial joy of coming back home from abroad is very soon replaced by a feeling that you are ‚a stranger among your kin‘. We are like birds thrown out from the natal nest. During our travels abroad life here had continued. Children had grown up and detached, parents had grown old. Friends and colleagues had settled and their lives had changed. We seem to be talking different language, not being able to understand each other“.

Therefore, the „gender ratio of migration“, in contrast to the financial one, turns to be negative for women. Their gender investments into transnationalism as mothers and wives, who are sole providers for their families and who bear the double burden of traditional male roles in addition to their traditional female duties, do not bring respective gender dividends. Conversely, they transform into „new forms of dependencies leading to disempowerment“ (Petrozziello, 2011: 56).

инаку традиционалната машка улога (ако ги ставиме на страна традиционалните женски должности), не резултира со соодветни родови дивиденди. Обратно, тие се претвораат во „нови видови на зависности кои водат кон исчезнување на стекнатата еманципација“ (Petrozziello, 2011: 56).

Заклучоци

Оваа студија ги потврди согледавањата дека заработувањето во странство не е крајна цел на мигрантите, туку повеќе е како инструмент за акумулација на општествениот капитал. Овие социјални придобивки секогаш не се пренесуваат назад, дома во Украина, туку често самите мигранти ги користат за индивидуален развој и добросостојба. За да може некако да се означат овие производи на интелектуалното, културното и социјалното учење од живеењето во странство, се јавува концептот на „социјални дивиденди“ кој е поинаков од концептот „социјални трансфер/социјални дознаки“, во смисла на функционалност. Клучниот критериум за разграничување помеѓу социјалните дивиденди и социјалните трансфери е корисникот на истите: дали станува збор за лицето кое заработува или за заедницата која ги прима истите. Во случај на социјалните дознаки, корисник е оп-

Conclusions

This study confirmed the observation that making earnings abroad, to migrants is not the ultimate goal, but rather a tool for accumulation of social capital. These social gains are not always transferred back home to Ukraine, but are often used by migrants themselves for individual development and wellbeing. To designate these products of intellectual, cultural and social learning obtained via migrancy, current work offers the concept of „social dividends“ as distinct from that of „social transfers“/ „social remittances“ in terms of functionality. The key criteria of distinction between SD and SR is the beneficiary of the transnational social capital: whether it is an earning individual or a recipient community. In the case of SR it is their recipient society, community or family who benefit by migrants' social capital acquired abroad. For example, a Ukraini-

штеството кое ги прима, заедницата или семејството. На пример, лице од Украина кое работело во земјоделскиот сектор во Шпанија и кое научило нови технологии за раководење и преработка, по враќањето дома го инвестира ова знаење во покренувањето на сопствен бизнис. Успехот на овој бизнис овозможува пристојно ниво на приходи за неговото семејство и за неговото опкружување. Во таа смисла, корист од пренесувањето на меѓународно стекнатото знаење има семејството и заедницата на мигрантот, што овозможува истите да се идентификуваат како социјални дознаки.

Истовремено, кога станува збор за социјалните дивиденди, мигрантот е оној кој лично има корист од она што го научил за време на работата во странство, и најчесто тој практично нема можности да го инвестира дома вака стекнатиот социјален капитал во социјален профитабилен бизнис. На пример, ако мигрантот кој го споменавме погоре, по враќањето од Шпанија не отвори приватна фирма, туку го инвестира стекнатото знаење во натамошно факултетско образование по агрономија, тогаш може да зборуваме за социјални дивиденди на мигрантот.

Разговорите со клучните фактори во процесите на миграција од Украина укажаа на разграничување

an, who worked in the farming sector in Spain and learned there new technologies of subsistence procession and management, after coming back home invested this knowledge into launching a private enterprise. Having proved a successful venture, it supplied the family with a decent income and the neighborhood with required farming products. Therefore, it was the migrant's family and community who benefited from the transnational knowledge transfer which allows identifying it as social remittances.

Meanwhile, in the case of social dividends, it is a migrant alone who benefits individually by the social learning through migrancy, most often in view of absence of practical possibilities to invest this transnational social capital into a socially profitable business at home. For example, if the above migrant upon returning home from Spain failed to start a private enterprise, but managed to invest the knowledge gained abroad into a University degree in agronomy, then it is possible to speak about migrant's SD.

The interviews with the key actors of Ukrainian migratory process allowed to distinguish the inventory

то помеѓу социјалните дивиденди и нивните родови специфики. Тука се мисли на: социјални дивиденди за личен раст и развој, културно-естетски и духовни социјални дивиденди, социјални дивиденди за здрав начин на живот, за родова еднаквост, граѓански социјални дивиденди, социјални дивиденди за егзистенцијални вредности, и слично. Од истражувањето се дојде до заклучок дека природата на социјалните дивиденди понекогаш е предетерминирана од родовиот параметар. Од една страна, тоа е заради фактот што миграцијата ја зајакна традиционалната распределба на родовата улога во општеството. Како што беше потенцирано во извештајот на Омбудсманот на Украина, во странство мажите најчесто работат како: градежни работници, техничари, возачи и водоводци, додека жените најчесто работат како: хигиеничарки, во фабрика, негувателки на стари лица, танчарки во кабаре, и сл. (Омбудсман на Украина, 2003).

Родовите специфики на вработувањето на мажите и жените го предефинираат различниот контекст на нивното секојдневно искуство и различните професионални приоритети. Од друга страна, пак, ова го потенцира различниот карактер на социјалните дивиденди кај двата пола – жените мигранти многу често го обезбедуваат социјалниот капитал на домаќинствата, што е предефинирано од специ-

of SD and to spotlight their gender specificities. These cover SD of personal growth and development, cultural-esthetic and spiritual SD, SD of healthy way of life and attitude to health, gender equality SD and civic SD, SD of existential values and worldviews. The research findings showed that the nature of SD in some instances may be predetermined by a gender parameter. On the one hand, it owes to the fact that migration enhanced traditional distribution of gender role models in society. As was highlighted in the report by the Ombudsman of Ukraine, men generally work abroad as builders, technicians, drivers and plumbers, while women are more often employed as office cleaners, factory workers, elder-carers, cabaret dancers, etc. (Ukraine Ombudsman, 2003).

On the other hand, gender specificities in the employment of women and men predefine different contexts of their daily experiences and different professional priorities. In turn, this underpins the divergences in the character of SD by two genders. Thus, migrant women most often secure the social capital of home-makers, which is predefined by the specificities of their employment in domestic services. Meanwhile, men working mainly in con-

фиките на нивното вработување во домашните услуги, а мажите (кои најчесто работат во градежништвото и индустријата) имаат корист од можноста за пристап до нови индустриски технологии и напредни методи на индустриската економија.

Како што произлегува од оваа и од другите студии, по враќањето дома овој нематеријален капитал стекнат во странство служи да ги пренесе механизмите на социјално-културната промена во Украина. Процесот на инвестирање на социјалните дивиденди во националната економија често е поврзан со сериозни предизвици со кои се соочуваат лицата кои ги поседуваат овие дивиденди поради неповолното опкружување за мали бизниси во Украина. Многу од испитаниците укажаа дека во некој момент од работењето во странство тие одлучуваат да се вратат дома, да го инвестираат својот финансиски и социјален капитал во приватна фирма и да продолжат да живеат со семејството во Украина. За жал, по некое време, тие ќе увидат дека не можат да ги издржат криминалните бирократски процедури кои ја блокираат нивната претприемничка иницијатива уште на самиот почеток. Како последица од ова, нивниот миграциски циклус продолжува, а лицата кои доброволно се вратиле во Украина тре-

struction and industry, benefit by the opportunity to access new industrial technologies and advanced managerial methods of post-industrial economies, etc.

As follows from this and other studies, after migrants come back home this non-material transnational capital serves to convey the mechanisms of socio-cultural change not solely in transnational families, but in Ukrainian society at large. Yet, the process of SD investments into national economy is often related to serious challenges to their owners due to unfavorable conditions for small business in Ukraine. Many responders noted that at some stage of their migratory cycle they made a decision to come back home, invest their financial and social capital into a private enterprise and resume living with their families in Ukraine on earnings made abroad. However, after a while they realized that they were unable to withstand criminalized bureaucratic procedures, blocking their entrepreneurship zeal at the initial stage. As a result, their migratory cycle extended and volunteer returnees had to resume their migratory trajectories following the „transnational return“ pattern (Kleist 2012), i.e. moving back and forth between their country of resi-

ба да продолжат со работата во странство следејќи го така „маѓепсаниот круг“ (Kleist 2012), т.е. тие постојано се движат помеѓу државата во која работат и Украина и поседуваат државјанство на западната држава, наместо еднаш засекогаш да се вратат дома. Илустративен пример за ваквата тенденција е приказната на информатичарот Александар (види погоре) кој мораше да се врати во Велика Британија откако не успеал да го одбрани својот успешен бизнис од рекетарите во Украина.

Процесот на инвестирање на социјалниот и финансиски капитал стекнат во странство може да го доведеме во врска со дури и поголеми предизвици отколку што тоа е процесот на нивната заработка. Тоа е причината зошто тие понекогаш се трансформираат во социјални дознаки кои се користат за добро на целото општество. И покрај сè, акумулирањето, документирањето и прикажувањето на ова искуство е од суштинско разбирање за ефектот кој го има овој капитал врз однесувањето и ставовите на мигрантите, како и врз општествено-социјалната динамика во украинското општество. Токму поради тоа, во блиска иднина ова прашање треба да биде предмет на сеопфатно и темелно проучување.

dence and origin and holding a Western citizenship rather than returning home once and for all. An illustrative instance of this pattern is the above story of ICT expert Alexander, who had to return back to the UK after he had failed to defend his successful business from criminal Ukrainian raiders.

Hence, the process of investment of both social and financial transnational capital may be related with even greater challenges than the process of their earning. This is why they seldom transform into social remittances used for the benefit of the whole society. Despite that, the accumulation, documentation and conceptualization of this experience is crucial for the understanding of the impact this capital makes on behavior and world-views of migrant population as well as on socio-cultural dynamics of the Ukrainian society at large. This is why this issue should become a matter of a comprehensive and in-depth study in the nearest future.

Литература/References

Abashin, S. (2012). „Среднеазиатская миграция: практики, локальные сообщества, транснационализм [Central Asian Migration: Practices, local communities, transnationalism]”. *Этнографическое обозрение [Ethnographic Review]*, No 4, pp. 3-13.

Andrukhovych, Y. (2011). „Герої нашого часу” [Heroes of Our Time] *TSN. Analitica*. 2.8.2011. Online URL at: <http://tsn.ua/analitika/geroyi-nashogo-chasu.html>.

Appaduraj, A. (1986). „Introduction: commodities and the politics of value”. In Appaduraj, A. (ed.) *The Social Life of Things. Commodities in cultural perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 3-63.

Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.

Chaloff, J. and Eisenbaum, B. (2008). *International Migration and Ukraine*. Council of Europe CDMG. No 44 (Draft).

Decosas, J., F. Kane, J. K. Anarfi, K. D. R. Sodji and H. U. Wagner (1995). „Migration and AIDS”. *The Lancet*, No 346, pp. 826-828.

Europe Without Barriers (2011). *Documents security and migration policy: Assessments and recommendations of the international working groups for Ukraine*. Kyiv.

GFK Ukraine. (2008). *The Contribution of Human Resources Development to Migration policy in Ukraine*. (Draft). Kyiv. Online URL at: [http://www.etf.eu-ropa.eu/pubwmmgmt.nsf/%28getAttachment%29/A00CF64FCA5D200BC12574B90055DB51/\\$File/NOTE7WBHPM.pdf](http://www.etf.eu-ropa.eu/pubwmmgmt.nsf/%28getAttachment%29/A00CF64FCA5D200BC12574B90055DB51/$File/NOTE7WBHPM.pdf)

IDSR NASU (2006). *Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій (колективна науково-аналітична монографія) [Human Development in Ukraine: Possibilities and for Social Investments]* Libanova, E. (ed.) Kyiv: Institute for Demographic and Social Research of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Kasymova, S. (2010). „Расширяя границы: межэтнические и межконфессиональные браки в постсоветском Таджикистане (на примере браков таджикских женщин с иностранцами) [Expanding Borders: Interethnic and Interconfessional marriages in post-soviet Tajikistan (the case of marriages of Tajik women with foreigners)]”. *Laboratorium*, No 3, pp. 126-149.

Kleist, N. (2012). *Diaspora contributions to development and reconstruction in fragile situations. DIIS policy brief*. Copenhagen: Danish Institute for International Studies.

Kosynska, J. (2008). „В Україні, сину, ти робив би все це для своїх...” [„In Ukraine, My Son, You'd Do All This For Your Own People”] *Україна молода [Young Ukraine]*, No 212. 12.11.2008.

Kuchak, O. (2011). „Закарпатки їдуть на заробітки слідом за чоловіками Портрет сучасного закарпатського мігранта [Transcarpathian women go to work abroad following their husbands. A Portrait of modern Transcarpathian migrant]”. *Вся закарпатська правда [All the Transcarpathian Truth]*. October 17. Online URL at: <http://www.vspravda.info/publikacii/8967-zakarpatski-idut-na-zarobitki-uslid-zacholovikami-portret-suchasnogo-zakarpatskogo-migranta>

Lakiza-Sachouk, N. (2001). „Трудова миграција, здоров'я мігрантів та стратегії побудови цивілізованого демократичного суспільства в Україні [Labour Migration, Migrants' Health and Strategies for the Development of Democratic Society in Ukraine]”. *Зміни у свідомості українського суспільства на зламі тисячоліть [Changes in Consciousness of the Ukrainian Society on the Turn of the New Millennium]*. Kyiv, pp. 45-51.

Levitt, P. (2004). „Transnational Migrants: When «Home» Means More Than One Country”. *Migration Information Source*. Migration Policy Institute. Online URL at: <http://www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=261>.

Levitt, P. Lamba-Nieves, D. (2011). „Social remittances revisited”. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 37, No 1, pp. 1-22.

Liu, H., Li, X., Stanton, B., et al. (2005). „Risk factors for sexually transmitted disease among rural-to-urban migrants in China: Implications for HIV/sexually transmitted disease prevention”. *AIDS Patient Care and STDs*. No 19, pp. 49-57.

Маківіу, В., Терен, С. (2012) „Труднощі повернення. Українським гастарбайтерам важко адаптуватися вдома [Exigencies of Returning Home: Challenges to Ukrainian guest workers adapting back home]”. *Український тиждень [Ukrainian Week]* 27.8.2012. Online URL at: http://tyzhden.ua/Society/57_978

Malynovska, O. (2004). „Зовнішня трудова міграція: виникнення проблеми та нинішнє становище [External Labour Migration: The emergence of the problem and current situation]”. *Особливості зовнішньої трудової міграції молоді у сучасних умовах [Specificities of External Labour Migration of Ukrainian Youth]*. Kyiv: Ministry of Ukraine o Family, Children and Youth, pp. 14-23.

Markov, I. (ed.). (2009). На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження процесів української трудової міграції (країни Європейського союзу а Рсійська федерація) [At the Crossroads. Analytical Materials of a Complex Study of Ukrainian Labour Migration (EU Countries and Russian Federation)]. Lviv: Caritas – the Institute of Ethnic Studies of the Academy of Sciences of Ukraine.

Mescherkina, E. (1999). „Биографии «новых русских»: гендерная легитимация предпринимательства в постсоветском пространстве” [Biographies of „New Russians”: Gender Legitimizing of Entrepreneurship on the Post-Soviet Space. *Гендерные исследования [Gender Studies]*, No 2, pp. 123-134.

Ukraine Ombudsman (2003). *Report of on Rights of Ukrainians Citizens Abroad*. Online URL at: <http://www.ombudsman.kiev.ua>

Parliamentary Hearings (2006). *Рівні права та можливості в Україні: реалії та перспективи. Рекомендації (Проект) [Equal Rights and Opportunities in Ukraine: Realities and Perspectives. Recommendations (Draft)]*.

Petrozziello, A. J. (2011). „Feminized Migration Flows”. *Gender & Development*, vol. 19, No 1, pp. 53-67.

Prokhas'ko, T. (2006). „Італійський синдром [Italian Syndrome]”. *Українсько-польський інтернет-журнал [Ukrainian-Polish Internet Journal]*. 28.04.2006. Online URL at: <http://www.ukraineoland.com/u/publicystyka/publicystyka.php?id=4813>

Ryzhan, I. (2012). „Заробітчанство: людський дефект і людська досконалість” [Zarobitchastvo: Human Defect ad Human Perfection] *Credo. Католицький часопис [Credo. Catholic Almanac]*. 12.03.2012 Online URL at: www.credo-ua.org/2012/03/60237

Sevoyan A., Agadjanian, V. (2010). „Male migration, women left behind, and sexually transmitted diseases in Armenia”. *International Migration Review*, No 4 (2), pp. 354-375.

Shushranov, P. (2009). „Зовнішня трудова міграція населення регіону, а регіону: соціально-демографічний аспект (на матеріалах тернопільської області) [External Labour Migration of Regions' Population. Socio-demographic Aspect (the case of Ternopil oblast)]”. Doctoral Dissertation. Kyiv: NASU, Institute for Demographic and Social Research.

SIFY (2004). *Сільська молодь України: Стан, проблеми та шляхи їх вирішення [Ukraine Rural Youth: Situation, Challenges and Ways of Solution]*. State Institute for Family and Youth.

Tolstokorova A. (2009a). „Costs and Benefits of Labour Migration for Ukrainian Transnational Families: Connection or Consumption?”. *Les cahiers de l'URMIS. Circulation migratoire et insertions économiques précaires en Europe*, No 12. Online URL at: <http://urmis.revues.org/in dex868.html>

Tolstokorova A. (2009 b). *Multiple Marginalities: Gender Dimension of Rural Poverty, Unemployment and Labour Migration in Ukraine*. Paper presented at the FAO-IFAD-ILO experts workshop „Gaps, trends and current research in gender dimensions of agricultural and rural employment: differentiated pathways out of poverty”. Rome, 31 March - 2 April, 2009. Online URL at:

http://www.fao-ilo.org/fileadmin/user_upload/fao_ilo/pdf/Papers/17_March/Tolstokorova-final.pdf

Tolstokorova, A. (2010 a). „Care Economy and Current Crises: Consequences and Costs for Ukraine”. *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, vol. XIX, No 2, pp. 40-64.

Tolstokorova, A. (2010 b). „Where Have All the Mothers Gone? The Gendered Effect of Labour Migration and Transnationalism on the Institution of Parenthood in Ukraine”. *The Anthropology of East Europe Review (AEER). Special Issue „Gender in Postsocialist Eastern Europe and the Former Soviet Union”*, vol. 28, No 1, pp. 184-214.

Tolstokorova, A. (2012 a). „Of Women's Bondage: Socio-Economic Effects of Labour Migration on the Situation of Ukrainian Women and Family”. *Acta Universitatis Sapientiae*. Vol. 2, No 1. Social Analysis. pp. 9-29. <http://www.acta.sapientia.ro/acta-social/C2-1/Social21-1.pdf>

Tolstokorova, A. (2012 b). „The Woman and Sixpence: Gendered impact of remittances on social sustainability of Ukrainian transnational households” *Analytical Journal*. Vol. 5 (1). *Migration and development: the effects of remittances on education and health of family members left behind*. Online URL at: <http://www.analyticalmk.com/files/2012/02/Alissa%20V.%20Tolstokorova.pdf>

NISS (2011). Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. Аналітична доповідь. [Labour Migration: Social Consequences and Ways to Give Feedback. Analytical Report]. Kyiv: National Institute for Strategic Studies, pp. 14-15.

Туруканова, Е. (Ed.) (2012). *Женщины-мигранты из стран СНГ в России [CIS Migrant Women in Russia]*. Moscow: Max Press.

UN-INSTRAW (2007). *Feminization of Migration. Working Paper 1*. Santo-Domingo.

Zakharov, S. (2012). „Гендерная ловушка для японцев или кто наденет завтра свадебное кимоно? [Gender Trap for the Japanese or Who Will Put on the Wedding Kimono?]. *Демоскоп Weekly [Demoscope Weekly]*, No 519 – 520. Online URL at: <http://demoscope.ru/weekly/2012/0519/zacharov01.php>

Zhinochi perspektvyu (2003). *Причина та наслідки роботи українських жінок в Італії [Determinants and Consequences of Ukrainian Women's Work in Italy]*. Lviv (Unpublished report).